

Francesc Vallverdú i la llengua dels mitjans de comunicació

1. PRESENTACIÓ

El propòsit d'aquestes notes és retre un modest homenatge a l'amic Francesc Vallverdú tot rememorant una de les seves dedicacions més constants des de la Transició. Parlo de la seva ocupació i preocupació, no sols per la normalització de la llengua en els mitjans de comunicació, sinó molt especialment per la seva dedicació pionera a l'elaboració i supervisió d'un model de llengua oral per als nous mitjans audiovisuals en català, un model que ha estat, amb els anys i amb les aportacions de molts altres lingüistes i professionals, el gran model d'èxit de TV3, de Catalunya Ràdio i en general dels mitjans de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA).

Repasant els textos i la dedicació de Francesc Vallverdú a les diferents tasques de discussió i fixació d'un model de llengua per als mitjans, m'ha semblat adient de distingir tres moments d'especial significació en les seves aportacions, com intentaré mostrar en aquesta exposició. Els tres moments són tres tipus d'intervenció de Vallverdú: el primer, en relació amb l'ortologia i la confecció d'un primer manual; el segon, en el seu compromís amb el model de la llengua dels mitjans de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (CCRTV; CCMA des de 2007), i, finalment, en relació amb les polèmiques sobre la contaminació lingüística i la qualitat de la llengua dels mitjans audiovisuals en català.

2. VALLVERDÚ I L'ORTOLOGIA

Des de la Transició, Francesc Vallverdú s'interessa en general per la situació del català en els mitjans de comunicació i en les indústries culturals com una deri-

vació lògica de la seva atenció als estudis de la sociolingüística i, òbviament, de la seva preocupació per la recuperació de la llengua després del franquisme. Recordo bé com el 1982, a petició meua, Vallverdú escriu per a la nova revista *Anàlisi* (número 5), del Departament de Teoria de Comunicació de la Facultat de Ciències de la Informació de la UAB, un article on resumeix i valora l'estat de la llengua als *media* del moment, comparant la situació amb la del temps de la República.

Fou també el 1982 quan Vallverdú començà a ocupar-se dels problemes relacionats amb la llengua de la televisió. El periodista a qui Jordi Pujol encarregà el projecte de TV3, Alfons Quintà, va demanar a Vallverdú un petit manual d'elocució. «Si vaig acceptar aquest encàrrec —escriuria en publicar el manual—, amb una certa gosadia per part meua, és perquè trobava a faltar en les instruccions sobre elocució catalana (incloent-hi el pioner i suggestiu treball de Joan Coromines, *Sobre l'elocució catalana en el teatre i la recitació*) una sistematització mínima, que em semblava imprescindible» (1986, p. 9).

Així és com Vallverdú redactà un petit manual de vint pàgines i escaig on no sols situava al meu entendre el nucli d'una preceptiva pràctica per a l'ortologia de la llengua per a la televisió, sinó que també sintetitzava alguns dels problemes generals que plantejava la definició i la normalització d'un estàndard oral per als mitjans audiovisuals.

Vallverdú havia format part durant aquells primers anys vuitanta d'un grup de treball de lingüistes i sociolingüistes de les diverses universitats dels Països Catalans, coordinats per Isidor Marí, que s'interessava per la problemàtica de l'estàndard dels mitjans. El grup havia preparat uns criteris de pronunciació aplicables a tota la comunitat lingüística, i les seves aportacions van ser aplicades i desenvolupades en els nous mitjans audiovisuals. Els criteris establerts per Vallverdú a TV3 hi eren bàsicament coincidents, per bé que limitats a l'accent central.

En el seu petit manual, Vallverdú definia *ortologia* en aquests termes: «Pronunciació estàndard o normalitzada d'una llengua. Equival en llenguatge oral al que és l'ortografia en llenguatge escrit» (1986, p. 13). Però com es pot entendre l'estàndard oral? La llengua catalana, contestava, des del punt de vista de la seva normativització, «es caracteritza pel fet de disposar d'un *estàndard escrit* relativament fixat i d'un *estàndard oral* poc definit» (1986, p. 15). Com es pot definir-lo, doncs? Admet que, mentre que l'estàndard escrit és molt unitari, en l'expressió oral «els diferents dialectes mantenen molt marcadament la pròpia personalitat». I que, «malgrat que el dialecte central té més pes cultural i social que les altres varietats, no s'ha arribat a imposar com a estàndard oral» (p. 16).

En tot cas, ell fa en el manual unes propostes de model d'estàndard oral en què es limita a entendre l'elocució catalana com la pròpia del català central. I per això presenta un conjunt de criteris d'ortologia pensats només per al català central.

La seva preocupació per l'art de parlar bé, és a dir, per l'elocució, es traduïa en les tres condicions bàsiques que hi recomanava, que eren:

— *congruència*: o sigui, l'elocució s'ha d'adequar al registre utilitzat en la comunicació (el discurs sobre les centrals nuclears —exemplificava— no pot ser el mateix que un comentari sobre la revetlla de Sant Joan);

— *cura*: l'elocució ha de ser acurada, és a dir, s'ha de realitzar amb «una certa tensió», pronunciant distintament els mots i triant bé els mots i la construcció de les frases, etc.; i

— *naturalitat o espontaneïtat*: ha de produir «un efecte de naturalitat» en la persona que escolta.

3. VALLVERDÚ I LA LLENGUA DE LA CCRTV

L'any 1985 Vallverdú sintetitza el seu pensament sobre l'interès específic de la normalització a la televisió amb la conferència «La normalització lingüística i la televisió», que presenta en una de les periòdiques sessions de seminari del Grup Català de Sociolingüística. En aquella ocasió, el nostre autor ofereix una visió teòrica sobre la televisió com a instrument de normalització lingüística i d'extensió social del català, així com el paper singular del mitjà en la fixació d'un estàndard oral. En aquest sentit, estima que són dues les principals dificultats que afecten l'estàndard oral del català: una, l'«aspecte fonètic», que és l'aspecte més perceptible en la presentació del missatge, i segona, «el nivell de competència lingüística» a causa del procés de castellanització que ha sofert la llengua catalana.

Acabava aquella intervenció proposant quatre grans línies d'un model de llengua per a la televisió, que eren:

1. Adequació al «caràcter eminentment oral del mitjà», evitant per exemple mots o expressions com *adhuc*, *quelcom*, o el perfet simple o expressions arcaïtzants.

2. Prestar atenció a la «diversitat de registres» i adequar-los a cada ocasió (per exemple: els informatius han de ser sempre formals, les entrevistes poden ser més o menys informals, etc.).

3. Considerar «els aspectes delicats de la situació del català» evitant per exemple un excés d'innovació o d'experimentalisme, o un excés de dialectalismes, ser exigents amb els diferents estàndards, etc.

4. Estimular «la presència de veus procedents de les diverses regions catalanes» entre els presentadors. «La varietat d'accents —rebla Vallverdú— contribueix a donar un caràcter més nacional a la llengua utilitzada» (p. 48).

Com és sabut, el primer gran «conflicte lingüístic» arran de l'aparició de TV3 fou justament arran del model de llengua adoptat: tots els departaments de llengua

de les universitats de fora de Barcelona reclamaren en una carta a l'IEC la seva mediació davant les autoritats catalanes per tal de modificar el model basat en «el predomini de formes dialectals barcelonines».

La SF acceptà les raons de fons de la carta i considerà «equivocada» la línia lingüística de TV3. El president Pujol donà ordres al director general de la CCRTV, llavors Joan Granados, per atendre les noves orientacions de l'IEC. I Granados confià en Francesc Vallverdú la tasca de reconvertir el model inicial en el model d'«estàndard composicional» que anaren incorporant TV3 i Catalunya Ràdio en les seves emissions. Cal dir que aquest procés no fou fàcil i no pas sense reticències dels equips de lingüistes de les dues comissions creades en paral·lel: la Comissió de Normalització Lingüística (CNL) a Televisió de Catalunya (TVC) i la Unitat d'Assessorament Lingüístic (UAL) a Catalunya Ràdio. En tot cas, tothom reconeix que l'acceptació progressiva del model d'estàndard composicional que ha prevalgut als mitjans de la CCMA, i que ja va quedar recollit en el primer *Llibre d'estil* de TV3 de 1996, fou mèrit en bona part de la constància i del compromís personal de Francesc Vallverdú.

Des de la creació de TV3 (programació estable des de 1984), Vallverdú desplegà una continuada tasca d'assessorament i de supervisió del model de llengua que l'equip de lingüistes i de professionals anaven elaborant gairebé des de zero. Aquella «llarga elaboració» tingué una plasmació ja madura al cap de deu anys amb la publicació de l'obra *El català a TV3. Llibre d'estil*.

Les diverses elaboracions del nostre autor sobre la temàtica a partir de l'en càrrec del primer director de TV3 varen conformar un petit cos de doctrina que sintetitzà en la seva intervenció en un seminari intern de la CCRTV del 30 d'abril de 1996, titulat «La llengua catalana i els mitjans de la CCRTV». Aquest text fou recopilat per l'autor com a annex en el volum més significatiu de les seves aportacions en aquest àmbit, el llibre *El català estàndard i els mitjans audiovisuals* (2000). Aquest llibre, que aplega materials molt diversos de l'autor des de mitjans dels vuitanta fins a finals dels noranta, pretén situar la investigació i les aplicacions de l'estàndard oral dels mitjans audiovisuals en el marc de la teoria sociolingüística internacional i de la catalana. En la seva segona part, el llibre recopila dictàmens i recomanacions de Vallverdú sobre el català estàndard, distribuïts en set apartats: «D'ortografia»; «D'ortologia» (per exemple: sobre la correcta pronunciació de *per a*); «De qüestions gramaticals»; «De col·loquialismes»; «De confusions freqüents» (per exemple, sobre l'ús de *patera*, que condemna); «D'alguns tecnicismes» (per exemple: *golpisme* i *golpista*), i «De criteris extralingüístics».

4. VALLVERDÚ I LA QUALITAT DE LA LLENGUA ALS MEDIA

En el seu important article «Els mitjans audiovisuals i la contaminació lingüística» (revista *Llengua i Ús*, núm. 25, 2002), Vallverdú abordava frontalment la polèmica recurrent entre lingüistes, escriptors i sociolingüistes sobre la qualitat del català en general (al carrer) i més concretament als mitjans de comunicació, i la suposada aparició d'un híbrid, el «catanyol».

En relació amb la possible «contaminació» del català, Vallverdú diu que cal distingir els factors exògens (la influència del castellà) dels factors endògens (derivats de l'evolució de les llengües).

Escriu Vallverdú:

En el marc d'un procés dinàmic de normalització lingüística, tan perillós seria posar entrebancs puristes a l'ús de la llengua en els nous catalanoparlants, com no actuar sobre els mecanismes de control de la llengua per depurar-la d'usos erronis o innecessaris (p. 6).

I recorda que sempre que des del segle xx apareix el tema de la degradació de la llengua, la responsabilitat principal és atribuïda als mitjans de comunicació. En aquest sentit, esmenta el cas d'un estudi del 1979 sobre la qualitat de l'anglès parlat a la ràdio de la BBC: davant les protestes, la BBC demostrà, amb comparacions entre intervencions dels locutors del moment i de locutors dels anys trenta, que els nivells de qualitat havien millorat molt.

En l'esmentat article, Vallverdú entra de ple en la discussió de dos posicionaments especialment crítics sobre la qüestió: l'un era la crítica de la revista *Serra d'Or* (novembre de 1987) i l'altre un «Manifest per l'ús social de la llengua catalana» del Club d'Opinió Arnau de Vilanova (2002). Només em referiré a aquest manifest, que deia, entre altres coses:

Manifestem finalment la nostra preocupació per un fet que de cap manera és tolerat en cap país civilitzat i culte: que en les televisions i ràdios públiques les informacions, els reportatges i sobretot els programes d'entreteniment siguin protagonitzats per professionals que malmeten reiteradament l'idioma i el degraden amb vocabulari inadequat i incorrecte, amb una sintaxi i fonètica inacceptables, com si la llengua espúria, malmesa i castellanitzada fos més divertida i graciososa. El mal que aquests locutors o presentadors estan ocasionant a la llengua catalana en programes sovint de gran audiència pot ser irreparable pel seu influx social en l'ús incorrecte d'una llengua que prou problemes ha tingut i té per subsistir i ser normalitzada lingüísticament com perquè ara sigui víctima de la incompetència o de la irresponsabilitat d'alguns professionals de la comunicació (p. 7).

Vallverdú els responia en termes contundents:

Aquesta «diatriba» del grup d'intel·lectuals «puristes», presa en el seu sentit maximalista, és falsa. Seria com si en la lluita contra la contaminació acústica es denunciessin les sirenes dels bombers o de la policia (pel seu caràcter de servei públic) i se silenciessin els agents més contaminants: les motos, cotxes, indústria, instal·lacions elèctriques, etc.

Seria molt més just, afegeix, formular una interpretació en aquests termes:

El 95 per cent, o més, de la comunicació verbal dels presentadors de les ràdios i les televisions públiques no tan sols és «no contaminant», sinó més aviat «ecològica». Certament, pot haver-hi un 2 o 3 per cent de partícules «contaminants» (barbarismes, expressions impròpies, incorreccions de dicció, més elevat en programes d'entreteniment), contra les quals cal lluitar sens dubte, però no oblidant que en general són «agents beneficiosos» per a l'ecosistema lingüístic (p. 8).

En fi, a 2002 Vallverdú s'atrevia a afirmar que, malgrat la persistència del tòpic segons el qual la qualitat de la llengua utilitzada pels grans mitjans de comunicació presenta nombroses deficiències, «ningú no ha pogut demostrar fins ara que en termes globals això sigui veritat». I afegia:

És més: si la meua percepció és correcta, després d'observar quotidianament el llenguatge periodístic practicat per la premsa en català i pels serveis informatius radiofònics i televisius de la CCRTV, arribo a la conclusió que la llengua estàndard utilitzada és vàlida i flexible, i per tant socialment acceptable. Les discrepàncies que aquests models tenen amb la normativa són mínimes (i no sempre injustificades) i les deficiències en la redacció i en l'elocució solen ser faltes per precipitació, nyaps puntuals o mers lapsus, que s'expliquen sovint per les condicions en què s'ha transmès el text (p. 9).

I per acabar, en l'esmentat article Vallverdú recorda els quatre «principis» sobre el tema de la qualitat de la llengua que va deixar formulats en el seu llibre de 1990 *L'ús del català, un futur controvertit*. Aquests són els seus quatre «principis», que, a parer meu, resumeixen bé la seva posició en la polèmica recurrent sobre el tema:

a) dirigir els esforços a favor de mantenir els trets característics de la llengua, deixant de banda els trets secundaris (sobretot quan no hi ha acord entre les autoritats lingüístiques);

b) distingir rigorosament entre fenòmens desestabilitzadors del sistema i canvis que haurien estat possibles en una evolució normal del català;

c) incrementar el nivell d'exigència de la qualitat del català en els mitjans de comunicació i, en general, en tots els «professionals de la paraula» (professors, dirigents polítics, socials, econòmics, etc.);

d) establir mecanismes de control rigorosos que apliquin els criteris aquí defensats per aconseguir que el personal de l'administració pública tingui uns nivells de competència lingüística cada vegada més alts.

Per acabar, m'agradaria resumir la trajectòria i les aportacions de Francesc Vallverdú a la normalització del català en els mitjans audiovisuals amb tres mots: compromís amb la plena normalització d'una ortologia per als mitjans orals; preocupació per la construcció i adopció d'un model d'estàndard composicional en els mitjans de la CCMA, i valoració crítica, però ponderada, de l'evolució de la qualitat de la llengua en aquests mitjans audiovisuals.

JOSEP GIFREU
Secció Filològica

BIBLIOGRAFIA

- VALLVERDÚ, Francesc (1980). *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- (1982). «Llengua i comunicació a Catalunya». *Anàlisi*, núm. 5, p. 27-38.
- (1986). *Elocució i ortologia catalanes*. Barcelona: Jonc.
- (1987a). «El model de llengua als mitjans de comunicació». A: *Actes de les Segones Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 89-111.
- (1987b). «El llenguatge propi de TV3». A: *Televisió de Catalunya*. Barcelona: TV3, p. 57-60.
- (1990a). *L'ús del català: un futur controvertit*. Barcelona: Edicions 62.
- (1990b). «La normalització lingüística des de TV3». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 8, p. 125-126.
- (1998). *Velles i noves qüestions sociolingüístiques*. Barcelona: Edicions 62.
- (2000). *El català estàndard als mitjans audiovisuals*. Barcelona: Edicions 62.
- (2002). «Els mitjans audiovisuals i la contaminació lingüística». *Llengua i Ús* [en línia], núm. 25. <<http://www.raco.cat/index.php/LlenguaUs/article/view/128112/177426>> [Consulta: 12 abril 2015].
- (2003). «L'oralitat als mitjans audiovisuals: les limitacions del llenguatge col·loquial». A: MARTÍ I CASTELL, Joan; MESTRES, Josep M. (ed.). *L'oralitat i els mitjans de comunicació*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans: Consorci Universitat Internacional Menéndez Pelayo de Barcelona - Centre Ernest Lluch, p. 47-55.